

The impact of the war crisis on the insecurity of urban spaces in Gaza

Ali Zeynali Azim^{1✉} | Farzad Zarbakhsh² | Ayda Zende Del³

1. Corresponding Author, Post-doctoral researcher of urban design, Faculty of Architecture and Urban Planning, Shahid Rajaee Tarbiat University, Tehran, Iran. al.zeynaly@gmail.com

2. Department of Architecture, Ardabil Branch, Islamic Azad University, Ardabil, Iran.. E-mail: farzadzarbakhsh@iu.ac.ir

3. Department of Architecture, Tabriz Branch, Islamic Azad University, Tabriz, Iran. E-mail: ayda.zendedel@gmail.com

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received

29 April 2025

Received in revised form

14 August 2025

Accepted

13 September 2025

Published online

22 September 2025

Keywords:

Gaza, Reconstruction,

Urban Resilience, rban

Space Insecurity, War

Crisis.

ABSTRACT

Objective: This article aims to examine the effects of war crises on urban space insecurity in Gaza. Urban spaces, as the primary setting for daily life, face serious threats during wartime. In Gaza, continuous wars and military attacks, along with infrastructure destruction, economic and social restrictions, and widespread psychological pressures, have severely challenged citizens' safety and the overall quality of urban life.

Methodology: A descriptive–analytical approach was adopted. Qualitative data were obtained from library resources, official documents, and national and international literature. Open, axial, and selective coding techniques were applied to identify main themes.

Findings: Results indicate that ongoing military crises have degraded urban security in physical, social, psychological, and economic dimensions. Infrastructure instability, loss of housing, service disruption, erosion of social capital, collective trauma, and livelihood collapse have severely impaired urban neighborhoods' functionality, particularly in vulnerable areas.

Conclusion: Prolonged conflict has fragmented Gaza's spatial, social, and economic fabric, undermining resilience and obstructing recovery. Without targeted interventions, insecurity will persist. Recommended strategies include implementing war-resistant urban design, fostering inclusive public spaces, enhancing community participation, and supporting locally driven economic initiatives to restore urban functionality and resilience.

Cite this article: . Zeynali Azim, A, Zarbakhsh, F, & Zende Del, A. (2025). Explaining the Effects of War Crisis on the Insecurity of Urban Spaces in Gaza, Palestine. *Warfare Study Quarterly*, 25 (7), 55-84.

DOI: 10.22034/qjws.2025.2058649.1278

Publisher: Command and Staff University

© The Author(s)

تأثیر بحران جنگ در ناامنی فضاهای شهری غزه

علی زینالی عظیم^۱ | فرزاد زربخش^۲ | آیدا زنده دل^۳

۱. نویسنده مسئول، پژوهشگر پسا دکترای طراحی شهری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه تربیت دبیر شهید رجائی تهران، ایران. رایانامه: al.zeynaly@gmail.com

۲. گروه معماری، واحد اردبیل، دانشگاه آزاد اسلامی، اردبیل، ایران. رایانامه: farzadzarbakhsh@iu.ac.ir

۳. گروه معماری، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران. رایانامه: ayda.zendedel@gmail.com

چکیده

اطلاعات مقاله

هدف: این مقاله با هدف بررسی اثرات بحران‌های جنگی بر ناامنی فضاهای شهری در غزه انجام شده است. فضاهای شهری به‌عنوان بستر اصلی زندگی روزمره انسان‌ها، در شرایط جنگی با تهدیدات جدی مواجه می‌شوند. در غزه، جنگ‌های مداوم و حملات نظامی همراه با تخریب زیرساخت‌ها، محدودیت‌های اقتصادی و اجتماعی و فشارهای روانی گسترده، امنیت شهروندان و کیفیت حیات شهری را به چالش کشیده‌اند.

روش: این پژوهش با بهره‌گیری از روش توصیفی-تحلیلی، به بررسی پیامدهای جنگ بر ناامنی فضاهای شهری در غزه می‌پردازد. داده‌های کیفی از منابع کتابخانه‌ای، اسناد رسمی، و تحلیل محتوای متون علمی داخلی و بین‌المللی استخراج و از طریق کدگذاری باز، محوری و گزینشی تحلیل شدند.

یافته‌ها: یافته‌ها نشان می‌دهند که تداوم بحران‌های نظامی موجب زوال ساختاری در امنیت کالبدی، اجتماعی، روانی و اقتصادی فضاهای شهری شده و به گسست در کارکردهای اساسی این فضاها انجامیده است.

نتیجه‌گیری: در نتیجه بی‌ثباتی در زیرساخت‌ها، کاهش سرمایه اجتماعی، آسیب‌های روانی جمعی و فروپاشی معیشت، به‌شدت بر کیفیت حیات شهری در بافت‌های آسیب‌پذیر غزه تأثیر گذاشته‌اند.

نوع مقاله:

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:

۱۴۰۴/۰۲/۰۹

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۴/۰۵/۲۳

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۴/۰۶/۲۲

تاریخ انتشار:

۱۴۰۴/۰۶/۳۱

کلیدواژه‌ها:

بازسازی، بحران جنگ،

تاب‌آوری شهری، غزه،

ناامنی فضاهای شهری.

استناد: زینالی عظیم، علی؛ زربخش، فرزاد؛ و زنده دل، آیدا (۱۴۰۴). تأثیر بحران جنگ در ناامنی فضاهای شهری غزه.

فصلنامه مطالعات جنگ، ۲۵ (۷)، ۸۴-۵۵.

DOI: 10.22034/qjws.2025.2058649.1278

ناشر: دانشگاه فرماندهی و ستاد ارتش جمهوری اسلامی ایران

© نویسندگان.

DOI:

مقدمه

بحران‌های جنگی در شهرها به طور معمول از ترکیبی از بحران‌های انسانی، اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی به وجود می‌آید (صفوی و همکاران، ۱۴۰۲: ۱۴۶). جنگ‌های شهری به ویژه به دلیل پیچیدگی‌های خاص خود که شامل آسیب به زیرساخت‌ها، تلفات انسانی بالا، و اثرات روانی شدید بر مردم است، یکی از سخت‌ترین انواع جنگ‌ها به حساب می‌آیند (صالحی و محسنی، ۱۴۰۳: ۱۶۳). غزه، یکی از نواحی کوچک اما بسیار پرجمعیت فلسطین، در طول چند دهه گذشته با بحران‌های انسانی و جنگی متعددی مواجه بوده است. این منطقه که در محاصره‌ای شدید به سر می‌برد، به دلیل درگیری‌های نظامی مستمر، تخریب گسترده زیرساخت‌ها، و بحران‌های اقتصادی، یکی از پیچیده‌ترین و آسیب‌پذیرترین فضاهای شهری در جهان به شمار می‌رود. جنگ‌های پی‌درپی، حملات هوایی و زمینی، و ایجاد مناطق تخریب‌شده در نتیجه این بحران‌ها باعث شده است که زندگی شهری در غزه به‌طور فزاینده‌ای به یک وضعیت بحرانی تبدیل شود (مصلى نژاد، ۱۴۰۳: ۳۳). در این شرایط، فضاهای شهری که به‌طور معمول به‌عنوان محل زندگی، کار، و تعاملات اجتماعی محسوب می‌شوند، به محیط‌هایی تبدیل شده‌اند که تهدیدات امنیتی متعدد، آسیب‌های جسمی و روانی، و ناپایداری اجتماعی را برای ساکنان خود به همراه دارند. در غزه، جنگ‌های طولانی‌مدت نه تنها منجر به تخریب فیزیکی ساختمان‌ها و زیرساخت‌ها شده، بلکه اثرات عمیق‌تری بر سطح امنیت اجتماعی و روانی مردم گذاشته است. آسیب‌های روحی و روانی ناشی از جنگ، فشارهای اقتصادی، و وضعیت آوارگی، تمامی عواملی هستند که موجب افزایش ناامنی در این فضاها می‌شوند (Priya, 2024: 493). با توجه به شرایط خاص غزه و شدت بحران‌ها، این سوال مطرح می‌شود که چگونه جنگ‌های مداوم بر ناامنی فضاهای شهری در این منطقه تأثیر گذاشته و چه ابعاد اجتماعی، اقتصادی و امنیتی را تحت تأثیر قرار داده‌اند؟ عامل اصلی در ایجاد این ناامنی‌ها جنگ‌های مسلحانه است، یا عوامل اجتماعی و اقتصادی دیگری نیز نقش دارند؟ تحقیق در این زمینه از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. اولین دلیل این اهمیت، نیاز به درک عمیق از تأثیرات بلندمدت جنگ بر فضاهای شهری است. جنگ‌های شهری به‌ویژه در مناطق با تراکم جمعیتی بالا، علاوه بر آسیب‌های فیزیکی به ساختمان‌ها و زیرساخت‌ها، به تأثیرات گسترده‌ای بر ساختار اجتماعی و روانی جوامع منجر می‌شود.

شناخت دقیق این تأثیرات می‌تواند به سیاست‌گذاران و سازمان‌های بین‌المللی کمک کند تا برنامه‌های بازسازی و پیشگیری از بحران‌ها را به‌طور مؤثرتر طراحی و اجرا کنند. دومین دلیل این ضرورت، محدود بودن پژوهش‌های جامع در زمینه ناامنی فضاهای شهری غزه است. با وجود تعداد زیاد گزارش‌ها و مقالات که به بحران‌های انسانی و نظامی در این منطقه پرداخته‌اند، مطالعات تحلیلی و علمی دقیقی که اثرات جنگ بر ناامنی فضاهای شهری را بررسی کنند، کمتر به‌طور جامع انجام شده است. این تحقیق به‌عنوان یک مطالعه مروری، می‌تواند شکاف‌های موجود در ادبیات علمی را پر کرده و به ارائه تحلیل‌های عمیق در این زمینه بپردازد. این مقاله با هدف ارائه تحلیل‌های جامع از اثرات بحران جنگ بر ناامنی فضاهای شهری در غزه، ابعاد مختلف اجتماعی، اقتصادی و امنیتی این بحران‌ها را مورد بررسی قرار خواهد داد. تحقیق حاضر به‌ویژه به دنبال تحلیل تأثیر جنگ بر زیرساخت‌های شهری، وضعیت اجتماعی و روانی مردم، و مشکلات اقتصادی است که در نتیجه این بحران‌ها به‌وجود آمده‌اند. همچنین، این مقاله به دنبال شناسایی راه‌کارهایی برای بهبود وضعیت امنیتی و اجتماعی در غزه و ارائه پیشنهادات برای بازسازی این فضاهای شهری خواهد بود. این تحقیق می‌تواند به‌عنوان یک منبع معتبر و کاربردی برای سیاست‌گذاران و محققان در جهت طراحی راه‌حل‌های مؤثر در بهبود شرایط زندگی و امنیت شهری در غزه عمل کند.

مبانی نظری و پیشینه‌های پژوهش

مبانی نظری

مبانی نظری این تحقیق بر پایه مفاهیم و نظریه‌های مختلف در زمینه‌های امنیت شهری، جنگ‌های شهری، تاب‌آوری شهری، و تأثیرات اجتماعی-اقتصادی جنگ استوار است. این چارچوب کمک می‌کند تا روابط میان بحران جنگ و ناامنی فضاهای شهری در غزه تحلیل و بررسی شود. در ادامه، هر یک از این مفاهیم و نظریه‌ها به‌طور دقیق توضیح داده می‌شود.

امنیت در فضاهای شهری

امنیت شهری یکی از مفاهیم کلیدی در این تحقیق است. به‌طور کلی، امنیت شهری به وضعیت آرامش و استحکام فضاهای شهری اشاره دارد که در آن افراد احساس امنیت می‌کنند و می‌توانند به فعالیت‌های روزمره خود بپردازند بدون اینکه در معرض تهدیدات فیزیکی، اجتماعی یا اقتصادی قرار بگیرند (زینالی عظیم و همکاران، ۱۴۰۳: ۱۱۶). این

مفهوم تنها محدود به امنیت فیزیکی ساختمان‌ها و زیرساخت‌ها نمی‌شود، بلکه شامل امنیت اجتماعی، اقتصادی و روانی نیز می‌باشد (زینالی عظیم، ۱۴۰۳: ۹۶). در این تحقیق، امنیت شهری به‌ویژه در غزه که تحت شرایط جنگی و بحران‌های مداوم قرار دارد، به‌عنوان یکی از ابعاد مهم تحلیل مورد بررسی قرار می‌گیرد. در شرایط جنگی، ناامنی فضاهای شهری به‌ویژه در غزه شامل تهدیدات مستقیم و غیرمستقیم است که بر زندگی اجتماعی و اقتصادی مردم تاثیر می‌گذارد. از آنجا که این تحقیق بر اثرات جنگ بر ناامنی شهری در غزه تمرکز دارد، مفهوم امنیت شهری به‌ویژه در ابعاد زیر برای بررسی انتخاب شده است:

امنیت فیزیکی: تهدیداتی که ساختمان‌ها، جاده‌ها، پل‌ها و سایر زیرساخت‌ها را در معرض خطر قرار می‌دهد.

امنیت اجتماعی: تهدیداتی که به‌واسطه افزایش جرم و جنایت، تضادهای اجتماعی و بحران‌های روانی به وجود می‌آید.

امنیت اقتصادی: تأثیرات جنگ بر دسترسی مردم به منابع اقتصادی، اشتغال، و قدرت خرید آن‌ها که به نوبه خود بر امنیت اجتماعی نیز تأثیر می‌گذارد (Coaffee, 2021: 35).

جنگ شهری

جنگ شهری به درگیری‌های مسلحانه‌ای گفته می‌شود که در مناطق شهری و نواحی دارای تراکم جمعیتی بالا رخ می‌دهند. این نوع درگیری‌ها معمولاً باعث تخریب گسترده زیرساخت‌ها، ناآرامی‌های اجتماعی، و آسیب‌های روانی به ساکنان شهر می‌شود. در جنگ‌های شهری، علاوه بر اثرات مستقیم نظامی، جوامع شهری دچار تغییرات عمده‌ای در ساختار اجتماعی و اقتصادی خود می‌شوند (Kaldor & Sassen, 2020: 125). یکی از ویژگی‌های خاص جنگ‌های شهری این است که در این نوع درگیری‌ها، شهرها به‌عنوان میدان نبرد مورد استفاده قرار می‌گیرند، که این خود می‌تواند باعث تغییرات اساسی در کارکرد فضاهای شهری شود. جنگ‌های شهری به‌ویژه در غزه باعث شده‌اند که بسیاری از بخش‌های مهم شهری به مکان‌های امنی برای نیروهای نظامی یا گروه‌های مسلح تبدیل شوند و به‌طور همزمان برای ساکنان آن فضاها، تهدیداتی جدی ایجاد کنند (Haugdal, 2024: 162). این تحقیق با تمرکز بر غزه به تحلیل چگونگی تأثیر جنگ‌های شهری بر ابعاد مختلف زندگی شهری، از جمله امنیت فیزیکی، اجتماعی، و روانی مردم

خواهد پرداخت. درگیری‌های نظامی در غزه باعث شده‌اند که زیرساخت‌ها، ساختمان‌ها و حتی فضاهای عمومی به‌طور مداوم آسیب ببینند، که در نتیجه آن ناامنی و اضطراب در میان ساکنان افزایش یابد.

تاب‌آوری شهری در زمان بحران‌های جنگی

تاب‌آوری شهری به توانایی شهرها برای بازسازی و بازیابی پس از بحران‌ها و تهدیدات ناشی از بلایای طبیعی یا جنگ‌ها اشاره دارد. این مفهوم در دهه‌های اخیر در مطالعات مربوط به بحران‌ها و جنگ‌ها اهمیت زیادی پیدا کرده است. تاب‌آوری شهری نه تنها به بازسازی فیزیکی و زیرساختی اشاره دارد، بلکه شامل بازسازی اجتماعی، اقتصادی و روانی جامعه نیز می‌شود. در شرایطی مانند غزه که به‌طور مداوم تحت بحران‌های جنگی است، تاب‌آوری شهری می‌تواند یکی از عوامل مهم در کاهش آثار منفی جنگ و بازسازی جامعه شهری باشد. این تحقیق به‌طور خاص به تحلیل نقش تاب‌آوری شهری در غزه و شناسایی عواملی می‌پردازد که می‌تواند به تقویت تاب‌آوری این شهر در برابر بحران‌های جنگی کمک کند. عواملی مانند شبکه‌های اجتماعی، همکاری‌های محلی، و مدیریت بحران در سطح دولتی و غیر دولتی می‌توانند نقش مهمی در افزایش تاب‌آوری شهری داشته باشند (Veronese et al, 2021: 3).

تأثیرات اجتماعی و روان‌شناختی جنگ

جنگ‌های شهری نه تنها اثرات فیزیکی و زیرساختی دارند، بلکه تأثیرات عمیقی بر ابعاد اجتماعی و روانی جامعه می‌گذارند. این تأثیرات می‌تواند شامل افزایش سطح اضطراب، استرس، افسردگی و مشکلات روانی دیگر باشد که ناشی از ترس، عدم اطمینان و مشکلات اجتماعی است (Aldabbour et al, 2024: 3). امنیت اجتماعی فضاهای شهری به امنیت اجتماعی و فرهنگی در درون فضاهای عمومی و خصوصی شهر اشاره دارد (زینالی عظیم و همکاران، ۱۴۰۳: ۴). این بعد از امنیت شامل برقراری نظم اجتماعی، کاهش جرم و جنایت، و تضمین حقوق اجتماعی افراد است. در غزه، جنگ و بحران‌های جنگی نه تنها موجب آسیب فیزیکی به فضاهای شهری می‌شود، بلکه روابط اجتماعی را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد. وقتی امنیت اجتماعی در معرض خطر قرار می‌گیرد، رفتارهای ضد اجتماعی افزایش می‌یابد و مردم در جوامع شهری کمتر احساس امنیت می‌کنند (Abukashif, 2018: 39).

در فضاهای جنگ‌زده موارد زیر اهمیت ویژه دارند: افزایش جرم و جنایت: در شرایط بحران، به‌ویژه در مناطق شهری که زیرساخت‌های لازم برای نظم و امنیت عمومی به‌شدت آسیب دیده است، احتمال بروز رفتارهای مجرمانه مانند سرقت، تجاوز و خشونت افزایش می‌یابد. این امر بر امنیت اجتماعی تأثیر منفی می‌گذارد (Coaffee, 2021: 128, Hajiyat et al, 2021: 49).

اختلال در روابط اجتماعی: جنگ‌ها و بحران‌های ناشی از آن روابط انسانی و اجتماعی را تضعیف کرده و به احساس بی‌اعتمادی، خشونت خانگی و تضادهای اجتماعی منجر می‌شود (Aldabbour et al, 2024, 3).

ناامنی در فضاهای عمومی: حملات هوایی یا زمینی و ترس از انفجارها موجب می‌شود که ساکنان از استفاده از فضاهای عمومی مانند خیابان‌ها، پارک‌ها و میدان‌ها خودداری کنند (زینالی عظیم و همکاران، ۱۴۰۳: ۲۴۴).

امنیت اجتماعی فضاهای شهری زمانی تأمین می‌شود که مردم بتوانند در یک محیط بدون ترس از خشونت یا سرقت به زندگی و کار خود ادامه دهند. در شهرهای جنگ‌زده، با توجه به وضعیت جنگی، این امنیت اجتماعی به‌شدت به خطر افتاده است. امنیت روانی فضاهای شهری به احساس امنیت و آرامش روحی و روانی ساکنان یک شهر در مواجهه با تهدیدات و بحران‌ها اشاره دارد. جنگ‌ها می‌توانند تأثیرات جدی بر وضعیت روانی افراد بگذارند. در غزه، بمباران‌ها و درگیری‌های نظامی مداوم باعث افزایش اضطراب، ترس، و استرس میان ساکنان شده و احساس ناامنی روانی را در فضاهای شهری گسترش می‌دهند. این تأثیرات روانی در درازمدت می‌تواند به بروز مشکلات روحی و روانی مانند اضطراب، افسردگی، اختلالات خواب و PTSD (اختلال استرس پس از سانحه) منجر شود (Aldabbour et al, 2024: 4). عوامل مرتبط با امنیت روانی در فضاهای شهری عبارتند از: (Garcia-Cervantes, 2021: 27):

ترس از حملات هوایی و زمینی: در مناطقی مانند غزه که درگیری‌های نظامی مداوم است، مردم احساس تهدید دائمی دارند. این وضعیت باعث ایجاد اضطراب، بی‌خوابی، و سایر اختلالات روانی می‌شود.

نابودی فضاهای آرامش‌بخش: مکان‌هایی که معمولاً برای آرامش و رفاه روانی افراد استفاده می‌شود (مانند پارک‌ها یا فضاهای عمومی) در جنگ‌ها آسیب می‌بینند. این فضاها دیگر به‌عنوان مکان‌های امن و آرامش‌بخش در نظر گرفته نمی‌شوند (Garcia, 2018: 58).

افزایش استرس و بحران‌های روانی: جنگ و شرایط بحرانی فشارهای روانی زیادی بر مردم وارد می‌کند و باعث افزایش موارد اضطراب، افسردگی، و دیگر اختلالات روانی در جوامع می‌شود (Wang et al, 2019: 5).

در این فضاها، آسیب‌های روانی ناشی از جنگ به‌ویژه بر گروه‌های آسیب‌پذیر مانند کودکان، زنان و سالمندان بیشتر از سایرین مشهود است.

تأثیرات اقتصادی بحران جنگ

امنیت اقتصادی فضاهای شهری به امکان دسترسی مردم به منابع اقتصادی و فرصت‌های شغلی در فضاهای شهری اشاره دارد. جنگ و بحران‌های ناشی از آن می‌توانند به شدت به وضعیت اقتصادی یک شهر آسیب بزنند. در شهرهای جنگی، شرایط جنگی باعث تخریب زیرساخت‌های اقتصادی، کاهش فرصت‌های شغلی، و افزایش فقر و بیکاری می‌شود که این امر بر سطح امنیت اقتصادی فضاهای شهری تأثیر منفی می‌گذارد (Mueller & Tobias, 2016: 35).

عوامل کلیدی که در این بخش بررسی خواهند شد شامل:

- آسیب به کسب‌وکارها و فعالیت‌های اقتصادی: بسیاری از کسب‌وکارها در جنگ‌ها آسیب می‌بینند یا تعطیل می‌شوند. کارخانه‌ها، فروشگاه‌ها و سایر کسب‌وکارهای محلی در جنگ‌ها نابود می‌شوند و این امر موجب کاهش شدید فرصت‌های شغلی می‌شود (OECD, 2022a: 12).

- بیکاری و فقر: به دلیل آسیب‌های اقتصادی ناشی از جنگ، سطح بیکاری در غزه افزایش یافته و بسیاری از خانواده‌ها با مشکلات اقتصادی شدید روبه‌رو می‌شوند. این شرایط می‌تواند به تشدید مشکلات اجتماعی و روانی دامن بزند (Allah, 2023: 7).

- نابودی زیرساخت‌های اقتصادی: زیرساخت‌های مهم اقتصادی مانند بنادر، فرودگاه‌ها، جاده‌ها، و شبکه‌های توزیع کالا در جنگ‌ها آسیب می‌بینند و این امر باعث می‌شود که تجارت و مبادلات اقتصادی با مشکل مواجه شود (Khudaykulova et al, 2022: 46).

امنیت اقتصادی در فضاهای شهری زمانی برقرار می‌شود که مردم به منابع اقتصادی پایدار دسترسی داشته باشند و بتوانند در شرایط پایدار اقتصادی زندگی کنند. در شرایط جنگی، این منابع به‌طور قابل توجهی کاهش می‌یابد و منجر به ناامنی اقتصادی در فضاهای شهری می‌شود (Korriku & Tartaraj, 2023: 5). مبانی نظری این تحقیق با استفاده از مفاهیم

و نظریه‌های مختلف در زمینه امنیت شهری، جنگ‌های شهری، تاب‌آوری شهری و تأثیرات اجتماعی-اقتصادی جنگ، بستری مناسب برای تحلیل دقیق تأثیرات بحران جنگ بر ناامنیتی فضاهای شهری در غزه فراهم می‌کند. این چارچوب به‌طور خاص در نظر دارد که با تکیه بر نظریه‌ها و مفاهیم کلیدی، تمامی ابعاد بحران جنگی در غزه را از جنبه‌های فیزیکی، اجتماعی، روانی، و اقتصادی مورد بررسی قرار دهد و بتواند به یک تحلیل جامع و دقیق از این مسئله پیچیده دست یابد.

پیشینه‌های پژوهش

عموو همکاران (۱۴۰۲) در تحقیق خود به بررسی آسیب‌پذیری مناطق مسکونی شهر تبریز با رویکرد پدافند غیرعامل پرداخته‌اند. این مطالعه نشان می‌دهد که با پیشرفت تجهیزات نظامی، مناطق مسکونی بیشتر در معرض خطر تهاجم قرار دارند و بیشترین تلفات انسانی در مناطق شهری با جمعیت زیاد رخ می‌دهد. پژوهش با استفاده از تکنیک‌های DEMATEL و ANP و GIS، نقشه آسیب‌پذیری مناطق مختلف تبریز را تهیه کرده و نتایج نشان می‌دهد که مناطق مرکزی و حاشیه‌نشین شهر بیشترین آسیب‌پذیری را دارند. جعفری (۱۴۰۱) در تحقیق خود به نقش سیستم‌های اطلاعاتی در مدیریت بحران‌های نظامی ناشی از جنگ پرداخته است. او نشان می‌دهد که سیستم‌های اطلاعاتی در افزایش آمادگی سازمان‌ها و قدرت تصمیم‌گیری مدیران در بحران‌های جنگی مؤثر هستند. این سیستم‌ها به بهبود بهره‌وری و اولویت‌بندی اقدامات کمک کرده و به‌ویژه در بخش‌های پشتیبانی و روابط عمومی نقش مهمی ایفا می‌کنند. پژوهش نشان می‌دهد که وجود یک سامانه اطلاعاتی چندمنظوره برای مدیریت بحران‌ها و افزایش آمادگی ضروری است. امینی (۱۴۰۱) در تحقیق خود به تحلیل شاخص‌های تأثیرگذار در اجرای تاکتیک‌ها و راهبردهای جنگ شهری در موصل بین سال‌های ۲۰۱۴ تا ۲۰۱۷ پرداخته است. او با استفاده از تجزیه و تحلیل میدانی و طراحی پرسشنامه، به شناسایی چهار شاخص اصلی تأثیرگذار در عملیات اشغال و آزادسازی موصل پرداخته است. نتایج نشان داد که این شاخص‌ها شامل نیروهای داعشی، طرح‌های نظامی و امنیتی، جمعیت ساکن شهر، و شاخص‌های کالبدی و جغرافیایی شهر بودند. همچنین، تحلیل آماری با آزمون فریدمن نشان داد که بین این شاخص‌ها تفاوت معناداری وجود دارد و به ترتیب، نیروهای داعشی بیشترین تأثیر را در بحرانهای فضاهای شهری را داشتند. مهرنژاد و خورسندی (۱۳۹۹) در مقاله‌ای به بررسی طراحی شبکه ایمن معابر شهری بر اساس اصول پدافند غیرعامل پرداخته‌اند. هدف اصلی این تحقیق، ارتقای

تاب‌آوری شهرها در برابر بحران‌های انسان‌ساخت، نظیر جنگ و آشوب، از طریق طراحی یک شبکه معابر با آسیب‌پذیری پایین و دسترسی به مراکز حیاتی است. شبکه معابر به‌عنوان شریان‌های حیاتی شهر، نقش مهمی در کاهش آسیب‌پذیری و تسهیل عملیات امدادی و نظامی ایفا می‌کند. در این تحقیق، منطقه ۱۲ شهر تهران به‌عنوان نمونه انتخاب شده و ویژگی‌های شبکه معابر آن از نظر دسترسی به مراکز نظامی، امدادی، ترافیک، نوع کاربری و دیگر عوامل بررسی شده است. پس از تحلیل وضعیت موجود، معابر با آسیب‌پذیری پایین به‌عنوان شبکه ایمن انتخاب و با استفاده از نرم‌افزار GIS و تکنیک‌های تحلیل سلسله‌مراتبی، طراحی شدند. در نهایت، ضوابطی برای حفظ ایمنی و تاب‌آوری بلندمدت این شبکه تدوین شد که در معابر شبکه ایمن باید رعایت شود. گزارش مرکز حکمرانی بخش امنیتی ژنوا^۱ در سال ۲۰۲۴ بررسی می‌کند که چگونه جنگ غزه از اکتبر ۲۰۲۳ خدمات امنیتی و قضائی را تحت تأثیر قرار داده است. شرایط جنگ باعث تغییرات قابل توجه در نوع و بازیگران ارائه‌دهنده این خدمات شده و نیازهای جدید امنیتی و قضائی فلسطینی‌ها را نمایان کرده است. این گزارش با استفاده از مصاحبه‌ها، تحقیقات میدانی و نظرسنجی‌ها، تغییرات نهادی و ایفای نقش بازیگران مختلف در پاسخ به بحران‌های غزه را تحلیل می‌کند. لاککونن^۲ (۲۰۲۰). در تحقیق خود با عنوان تاب‌آوری شهری و جنگ: چگونه جنگ جهانی دوم بر محیط شهری تأثیر گذاشت؟ به بررسی تأثیر جنگ جهانی دوم بر توسعه و محیط‌های شهری می‌پردازد. در حالی که مطالعات محیط زیستی معمولاً بر توسعه شهری در زمان صلح تمرکز دارند، لاککونن استدلال می‌کند که این جنگ بزرگترین و خشونت‌آمیزترین درگیری تاریخ بشر بود و اثرات عمیقی بر ساختار و تاب‌آوری شهرها داشت. به ویژه، این جنگ چالش‌های زیادی برای بازسازی شهری به وجود آورد، که شامل تخریب گسترده، بازسازی‌های پیچیده و تغییرات طولانی‌مدت در فضاهای شهری می‌شود. مقاله به این نکته اشاره دارد که تأثیرات جنگ بر فضاهای شهری تنها محدود به دوران جنگ نبوده و اثرات آن بر تاب‌آوری شهری و ساختار محیط‌های شهری در دوران پس از جنگ نیز ادامه داشته است. ژانگ^۳ (۲۰۱۹). در مطالعه برنامه‌ریزی شهری به‌عنوان توسعه‌ای از برنامه‌ریزی جنگ در شنیانگ، چین، ۱۸۹۸-۱۹۶۶. به بررسی نحوه تأثیر جنگ‌ها بر

¹ DCAF

² Laakkonen

³ Zhang

برنامه‌ریزی شهری در شنیانگ چین از سال ۱۸۹۸ تا ۱۹۶۶ می‌پردازد و نشان می‌دهد که برنامه‌ریزی شهری در این دوره به‌طور عمده تحت تأثیر اهداف نظامی و جنگی قرار داشت. در این پژوهش، تحلیل‌های تاریخی و تجزیه‌وتحلیل داده‌های فضایی انجام شده تا نشان دهد چگونه برنامه‌ریزی جنگی موجب تقسیم‌بندی و تکه‌تکه شدن فضاهای شهری شد و به‌طور همزمان فرآیند مدرن‌سازی شهر را در اوایل قرن بیستم تسریع کرد. این تحقیق بر اهمیت رابطه میان جنگ و برنامه‌ریزی شهری تأکید دارد و نشان می‌دهد که جنگ‌ها می‌توانند مسیر توسعه شهری را تغییر داده و ساختار و فرم شهری را دچار تغییرات عمده کنند، به‌ویژه در فضاهای شهری که به‌واسطه اهداف نظامی تقسیم شده‌اند.

نوآوری این تحقیق نسبت به سایر تحقیقات در این است که به بررسی اثرات بحران‌های جنگی بر ناامینیتی فضاهای شهری غزه پرداخته است و این موضوع را از منظر جدیدی تحلیل کرده است. برخلاف بسیاری از تحقیقات که تنها به آسیب‌های فیزیکی ناشی از جنگ توجه دارند، این تحقیق به بررسی هم‌زمان ابعاد مختلف ناامنی در فضاهای شهری، از جمله جنبه‌های اجتماعی، روحی- روانی، اقتصادی و زیست‌محیطی، پرداخته است. همچنین از رویکرد بین‌رشته‌ای برای تحلیل و درک روابط پیچیده میان جنگ، فضاهای شهری و ناامنی استفاده شده است که در تحقیقات پیشین کمتر مورد توجه قرار گرفته است. این تحقیق علاوه بر اینکه به درک بهتر و عمیق‌تری از تأثیرات جنگ بر زندگی شهری می‌پردازد، پیشنهادات نوآورانه‌ای برای طراحی فضاهای شهری امن‌تر و مقاوم‌تر در برابر بحران‌های آینده ارائه می‌دهد.

روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش از رویکرد کیفی با راهبرد توصیفی-تحلیلی بهره می‌گیرد و در چارچوب نظریه داده‌بنیاد (Grounded Theory) به تحلیل نظام‌مند محتوای متون مرتبط با اثرات جنگ بر فضاهای شهری در غزه می‌پردازد. گردآوری داده‌ها از طریق روش اسنادی صورت گرفته و شامل مطالعه منابع کتابخانه‌ای، مقالات علمی داوری‌شده، گزارش‌های نهادی، مستندات سازمان‌های بین‌المللی و داده‌های آماری ثانویه بوده است. معیار انتخاب منابع، تناسب موضوعی، روزآمد بودن و اعتبار علمی آن‌ها بوده و تمرکز اصلی بر منابعی است که از زوایای مختلف به امنیت شهری، پیامدهای جنگ و ساختار فضایی در مناطق بحران‌زده پرداخته‌اند.

برای تحلیل داده‌های کیفی، از روش کدگذاری سه‌مرحله‌ای مطابق با سنت اشتراوس و کوربین استفاده شده است. در مرحله اول، کدگذاری باز (Open Coding) با هدف شناسایی مفاهیم اولیه و واحدهای معنایی پرتکرار انجام شد و مفاهیم مشابه در قالب کدهای ابتدایی سازماندهی شدند. در مرحله دوم، کدگذاری محوری (Axial Coding) به منظور کشف ارتباطات علی، شرایط زمینه‌ای، راهبردها و پیامدهای مرتبط بین کدهای باز صورت گرفت. در نهایت، در مرحله کدگذاری گزینشی (Selective Coding)، مقولات اصلی بر اساس انسجام درونی و انسجام با پدیده محوری تبیین شده و شبکه مفهومی نهایی سامان یافت. تمامی مراحل تحلیل داده‌ها با بهره‌گیری از نرم‌افزار MAXQDA صورت گرفت که امکان کدگذاری نظام‌مند، طبقه‌بندی سلسله‌مراتبی، استخراج نمودارهای هم‌رخدادی و ترسیم نقشه‌های مفهومی را فراهم آورد. این ابزار با قابلیت ثبت زنجیره استدلال تحلیلی و بازیابی سریع داده‌ها، نقش مؤثری در حفظ اعتبار و قابلیت رهگیری فرآیند پژوهش ایفا نموده است. انسجام تحلیلی و قابلیت تعمیم نظری یافته‌ها در چارچوب تحلیل مضمون (Thematic Analysis) و بر پایه اصول بازتولید نظری داده‌ها تضمین شده است.

شناسایی شهر غزه

شهر غزه، یکی از مهم‌ترین شهرهای نوار غزه، در ساحل شرقی دریای مدیترانه قرار دارد و به‌عنوان مرکز اصلی اقتصادی، فرهنگی و اداری این منطقه شناخته می‌شود. این شهر در طول جغرافیایی ۳۴.۴۲۲۲ درجه شرقی و عرض جغرافیایی ۳۱.۵۸۵۳ درجه شمالی واقع است. غزه به دلیل موقعیت استراتژیک خود در همسایگی مصر و اسرائیل، همواره کانون توجهات سیاسی و نظامی بوده است. جمعیت این شهر حدود ۸۰۰۰۰۰ نفر تخمین زده می‌شود که در مساحتی حدود ۴۵ کیلومتر مربع زندگی می‌کنند و به همین دلیل غزه یکی از مناطق با بالاترین تراکم جمعیتی در جهان به‌شمار می‌آید (Milton et al, 2024). به علت محاصره‌های اقتصادی و نظامی و جنگ‌های مکرر، شهر غزه با چالش‌های زیادی در زمینه تأمین منابع پایه‌ای مانند آب، برق و خدمات بهداشتی مواجه است. فضاهای شهری غزه نیز به شدت تحت تأثیر این بحران‌ها قرار گرفته‌اند، به‌طوری که بسیاری از ساختمان‌ها و زیرساخت‌ها آسیب دیده و فضاهای عمومی و اجتماعی به شدت محدود شده‌اند. این وضعیت به نوبه خود بر کیفیت زندگی شهروندان و امنیت فضاهای شهری تأثیرات منفی گذاشته است (Abukashif, 2019: 46) در اینجا تصاویری از وضعیت فضاهای شهری غزه آورده شده است.

شکل ۲. نمونه ای از بحران در فضاهای شهری غزه

تجزیه و تحلیل داده‌ها

در این بخش، داده‌های گردآوری شده از منابع اسنادی، گزارش‌های میدانی، و مطالعات پیشین با بهره‌گیری از روش تحلیل محتوای کیفی مورد بررسی قرار گرفته‌اند. تمرکز اصلی این تحلیل، شناسایی و تبیین اثرات چندبعدی بحران جنگ در غزه بر ابعاد مختلف فضاهای شهری است. به‌منظور دستیابی به درکی دقیق‌تر، داده‌ها با استفاده از فرآیند کدگذاری باز، محوری و گزینشی تحلیل شده‌اند تا الگوهای پنهان در دل داده‌ها شناسایی و تفسیر شوند. تحلیل‌ها با تمرکز بر پیامدهای کالبدی، اجتماعی، روانی، اقتصادی و مدیریتی جنگ در محیط شهری غزه انجام گرفته‌اند. هدف از این بررسی، نه فقط توصیف آسیب‌ها، بلکه تبیین سازوکارهای تأثیرگذاری آن‌ها بر ساختار و عملکرد شهر است؛ به‌گونه‌ای که بتوان از این تحلیل‌ها برای تدوین راه‌کارهای بازسازی، تقویت تاب‌آوری شهری، و سیاست‌گذاری مؤثر در شرایط پساجنگ بهره گرفت.

جدول ۱. کدگذاری باز (تحلیل محتوای کیفی)

شناسه (R)	کد باز	توضیح
R1	تخریب زیرساخت‌های شهری	نابودی پل‌ها، جاده‌ها، مدارس و بیمارستان‌ها در حملات
R2	نابودی مسکن و بی‌خانمانی	تخریب واحدهای مسکونی و اسکان اضطراری خانوارها
R3	قطع خدمات عمومی	قطع آب، برق، گاز و فاضلاب در مناطق آسیب‌دیده
R4	آلودگی محیطی	رها شدن زباله، نشت فاضلاب، آلودگی آب و خاک

R5	افزایش جرم و ناامنی اجتماعی	رشد دزدی، درگیری، حمل سلاح، غارت در غیاب امنیت
R6	استقرار نظامی در مناطق مسکونی	حضور ادوات جنگی و نیروهای مسلح در محله‌ها
R7	اختلال در حمل‌ونقل شهری	تخریب مسیرها، پل‌ها و اختلال در جابه‌جایی
R8	نابودی فضاهای عمومی	آسیب به پارک‌ها، میدان‌ها و فضاهای تفریحی
R9	افزایش خشونت خانگی	استرس، بیکاری و بحران روانی منجر به تنش خانوادگی
R10	اختلال در سلامت روان عمومی	PTSD ، افسردگی و اضطراب مزمن در جمعیت شهری
R11	آسیب‌پذیری کودکان	کودکان در ترس، بدون سرپرست و خارج از چرخه تحصیل
R12	مهاجرت اجباری	جابه‌جایی اجباری جمعیت به مناطق امن‌تر
R13	تمرکز جمعیت در نواحی امن	افزایش تراکم جمعیتی در برخی نواحی و فشار بر خدمات
R14	بحران آموزش	تعطیلی مدارس و کمبود امکانات آموزشی
R15	نابودی نظام بهداشت و درمان	تخریب مراکز درمانی و کمبود خدمات سلامت
R16	افزایش بیماری‌های واگیردار	شیوع بیماری‌های عفونی در اثر آلودگی و ازدحام
R17	بیکاری و رکود اقتصادی	نابودی مشاغل، بازارها و تعطیلی اقتصادی
R18	نابودی بازارهای محلی	تعطیلی مغازه‌ها، بازارچه‌ها و توقف فعالیت محلی
R19	فقر و کاهش قدرت خرید	کاهش درآمد خانوارها و ناتوانی در تأمین نیازهای اولیه
R20	افزایش وابستگی به کمک‌های خارجی	اتکای شدید به کمک‌های بشردوستانه برای ادامه زندگی
R21	کاهش اعتماد اجتماعی	بی‌اعتمادی به دیگران، نهادها و ساختارهای رسمی
R22	کاهش مشارکت اجتماعی	کنار کشیدن مردم از مشارکت در امور محلی
R23	تبدیل فضاهای شهری به فضاهای مرده	خالی شدن محله‌ها، فضاهای متروک و غیرقابل استفاده
R24	افزایش اعتیاد	افزایش مصرف مواد مخدر در میان جوانان و مردان بیکار
R25	تغییر رفتارهای جمعی	کاهش تعاملات، انزوای فردی و اجتماعی
R26	تضعیف تاب‌آوری شهری	نبود برنامه‌ریزی پیشگیرانه و واکنشی برای مدیریت بحران
R27	فرسایش سرمایه اجتماعی	از بین رفتن همبستگی، روحیه جمعی و تعلق محلی
R28	تخریب شبکه ارتباطی و اطلاعاتی	تخریب یا اختلال در شبکه‌های اطلاع‌رسانی و مخابرات

کاهش احساس رضایت، آرامش و امنیت در زندگی روزمره	کاهش کیفیت زندگی	R29
نبود نقشه راه بازسازی شهری و سیاست‌گذاری پس از جنگ	بحران برنامه‌ریزی شهری	R30

تحلیل داده‌های کیفی گردآوری شده از منابع داخلی و بین‌المللی نشان می‌دهد که بحران جنگی در غزه، تأثیرات بسیار عمیق و چندلایه‌ای بر فضاهای شهری این منطقه داشته است؛ این تأثیرات با عبور از سطح تخریب فیزیکی، به ابعاد اجتماعی، روانی، اقتصادی و مدیریتی نیز گسترش یافته‌اند و در نهایت موجب اختلالی ساختاری در نظام شهری شده‌اند. از منظر شهرسازی، اولین نمود بحران، در تخریب شدید زیرساخت‌ها و اجزای کالبدی شهر بروز پیدا می‌کند. حملات نظامی گسترده منجر به نابودی راه‌ها، پل‌ها، ساختمان‌های عمومی، مدارس و مراکز درمانی شده‌اند؛ در کنار آن، خدمات اساسی مانند آب، برق، گاز و فاضلاب نیز از کار افتاده‌اند. این ویرانی نه تنها امکان تداوم زندگی روزمره را از شهروندان سلب کرده، بلکه موجب شکل‌گیری فضاهای بدون کارکرد، متروک و مرده در بستر شهری شده که خود عاملی مؤثر در ناامنی محیطی و اجتماعی است. نابودی فضاهای عمومی و اختلال در شبکه حمل‌ونقل، دسترسی فیزیکی و فضایی شهروندان را محدود کرده و توازن فضایی شهر را بر هم زده است. در سطح اجتماعی، جنگ با تشدید ناامنی، بیکاری، جابه‌جایی اجباری جمعیت و افزایش آسیب‌های اجتماعی مانند سرقت، خشونت و اعتیاد، منجر به فرسایش سرمایه اجتماعی شده است. این فرسایش با کاهش اعتماد اجتماعی، کاهش مشارکت عمومی و رواج انزوای جمعی همراه است که همگی ساختار محله‌محور و خرده‌فضاهای شهری را تحت تأثیر قرار داده و از همبستگی اجتماعی کاسته‌اند. ناپایداری ناشی از تمرکز جمعیت در نواحی به ظاهر امن و ازدحام جمعیتی، فشار بیشتری بر منابع خدماتی وارد کرده و خود منبعی برای تنش‌های ثانویه اجتماعی شده است. از منظر روانی، آثار روان‌زخم‌های ناشی از جنگ در قالب اختلالات اضطرابی، PTSD، افسردگی و ترومای جمعی، به‌ویژه در کودکان و زنان، به‌وضوح در بافت شهری مشهود است. کاهش کیفیت زندگی شهری نه فقط ناشی از کالبد و خدمات است، بلکه در اینجا منشأ عمیق‌تری در بحران روانی و هویتی ساکنان دارد. این وضعیت به شکل غیرمستقیم بر رفتارهای جمعی، استفاده از فضاهای شهری و در نهایت بر امنیت روانی محیط اثر گذاشته است. از نظر اقتصادی، جنگ باعث تعطیلی بازارها، نابودی اشتغال و

وابستگی شدید به کمک‌های بین‌المللی شده است. در فقدان چرخه تولید و توزیع بومی، مردم به منابع خارجی وابسته شده‌اند و فقر گسترده و افزایش هزینه زندگی، فضاهای شهری را از پویایی و کارکرد اقتصادی تهی ساخته است. این شرایط، فرصت‌های توسعه و بازآفرینی شهری را نیز محدود کرده و شهر را به سمت فرسودگی سوق می‌دهد. در نهایت، بحران غزه نه فقط یک بحران فیزیکی یا امنیتی، بلکه نمود بارز یک فروپاشی سیستماتیک در لایه‌های مختلف شهرسازی است. نبود برنامه‌ریزی شهری بحران‌محور، تضعیف ساختار تاب‌آوری، و عدم مشارکت مردمی در بازسازی، زمینه‌ساز بازتولید فقر فضایی، نابرابری، و توسعه‌نیافتگی مجدد خواهد بود. شهر غزه در سایه جنگ، نه تنها کالبدی فرسوده، بلکه روانی زخمی، جامعه‌ای گسیخته، و اقتصادی متوقف را به دوش می‌کشد؛ و بدون مداخله‌ای جامع، چندسطحی و مشارکتی، نمی‌توان امیدي به احیای کارکردهای پایدار شهری در آن داشت.

جدول ۲. کدگذاری محوری (تحلیل محتوای کیفی)

کد محوری	کد باز	شناسه (R)
تخریب کالبدی و زیرساختی	تخریب زیرساخت‌های شهری	R1
	نابودی مسکن و بی‌خانمانی	R2
	قطع خدمات عمومی	R3
	اختلال در حمل‌ونقل شهری	R7
	نابودی فضاهای عمومی	R8
	تبدیل فضاهای شهری به فضاهای مرده	R23
ناامنی و بحران اجتماعی	افزایش جرم و ناامنی اجتماعی	R5
	استقرار نظامی در مناطق مسکونی	R6
	افزایش اعتیاد	R24
	تغییر رفتارهای جمعی	R25
	کاهش مشارکت اجتماعی	R22
بحران روانی و خانوادگی	افزایش خشونت خانگی	R9
	اختلال در سلامت روان عمومی	R10
	آسیب‌پذیری کودکان	R11
	کاهش اعتماد اجتماعی	R21
	فرسایش سرمایه اجتماعی	R27
جابجایی و بحران مکانی	مهاجرت اجباری	R12
	تمرکز جمعیت در نواحی امن	R13

R29	کاهش کیفیت زندگی شهری	فروپاشی نهادی و خدماتی
R14	بحران آموزش	
R15	نابودی نظام بهداشت و درمان	
R16	افزایش بیماری‌های واگیردار	
R26	تضعیف تاب‌آوری شهری	
R30	بحران برنامه‌ریزی شهری	فروپاشی اقتصادی
R17	بیکاری و رکود اقتصادی	
R18	نابودی بازارهای محلی	
R19	فقر و کاهش قدرت خرید	
R20	افزایش وابستگی به کمک‌های خارجی	
R28	تخریب شبکه ارتباطی و اطلاعاتی	اختلال در ارتباطات شهری
R4	آلودگی محیطی	آلودگی و بحران زیست‌محیطی

تأثیرات بحران جنگ در غزه بر اساس کدهای محوری استخراج‌شده، گویای یک فروپاشی هم‌زمان کالبدی، نهادی، اجتماعی و روانی در ساختار شهر است. تخریب زیرساخت‌ها و فضاهای عمومی، که ستون‌های اصلی عملکرد شهری محسوب می‌شوند، منجر به گسست عملکردی، نابودی شبکه‌های دسترسی، بی‌خانمانی گسترده و از بین رفتن پیوستگی فضایی در سطح محله و شهر شده است. شهر دیگر قادر به ایفای نقش به‌عنوان بستری برای زیست پایدار نیست و فضاها به واحدهای منفک، ناقص و نایمن بدل شده‌اند. این درهم‌شکستگی کالبدی، پیامدهای جدی اجتماعی نیز به دنبال داشته و با افزایش خشونت، بی‌نظمی، فروپاشی روابط همسایگی، و کاهش مشارکت اجتماعی، حس تعلق و هویت شهری ساکنان را تضعیف کرده است. فضاهای عمومی که باید نقاط اتصال فرهنگی و اجتماعی باشند، به صحنه‌های رعب و تهدید بدل شده‌اند. در کنار آن، بار روانی شدید ناشی از فقدان امنیت، تکرار بحران و اختلال در نهاد خانواده، پدیده‌هایی چون PTSD، افسردگی مزمن، آسیب‌های روانی به زنان و کودکان و فروپاشی انسجام خانوادگی را در پی داشته که همه به‌واسطه تداوم استرس و بی‌ثباتی فضایی تشدید می‌شوند. جابجایی‌های اجباری و تمرکز جمعیت در نواحی به‌ظاهر امن، نظم مکانی شهر را برهم زده و موجب شکل‌گیری تراکم‌های غیرکارکردی و فشار مضاعف بر زیرساخت‌های ناکارآمد شده است. در این فضا، نظام خدماتی نیز از هم پاشیده و شهر بدون آموزش، بهداشت و خدمات پایه، به ساختاری نیمه‌فعال و غیرفعال تبدیل شده است که در آن دسترسی به خدمات، امتیازی ناپایدار و ناعادلانه تلقی می‌شود. فروپاشی اقتصادی با نابودی بازارها، بیکاری فراگیر، فقر

مطلق و وابستگی کامل به کمک‌های خارجی، فضای شهر را از پویایی افتاده و هرگونه برنامه‌ریزی توسعه‌گرا را در نطفه خفه کرده است. همزمان، اعتماد اجتماعی به پایین‌ترین سطح رسیده و سرمایه اجتماعی شهر در حال زوال است. نهادهای رسمی قدرت برنامه‌ریزی و واکنش مؤثر ندارند و نهادهای غیررسمی نیز با ضعف مشارکت و انسجام، نمی‌توانند جایگزین آن‌ها شوند. در چنین شرایطی، بازسازی شهری نیازمند یک رویکرد جامع با تأکید بر تاب‌آوری، بازتعریف سلسله‌مراتب فضایی، احیای پیوندهای اجتماعی، بازسازی شبکه‌های خدماتی و ایجاد فضاهای انسانی و قابل زیست است. تنها از مسیر طراحی یکپارچه و اجتماعی‌محور می‌توان به تدریج شهر را به بستری برای بازگشت حیات و پایداری بازگرداند.

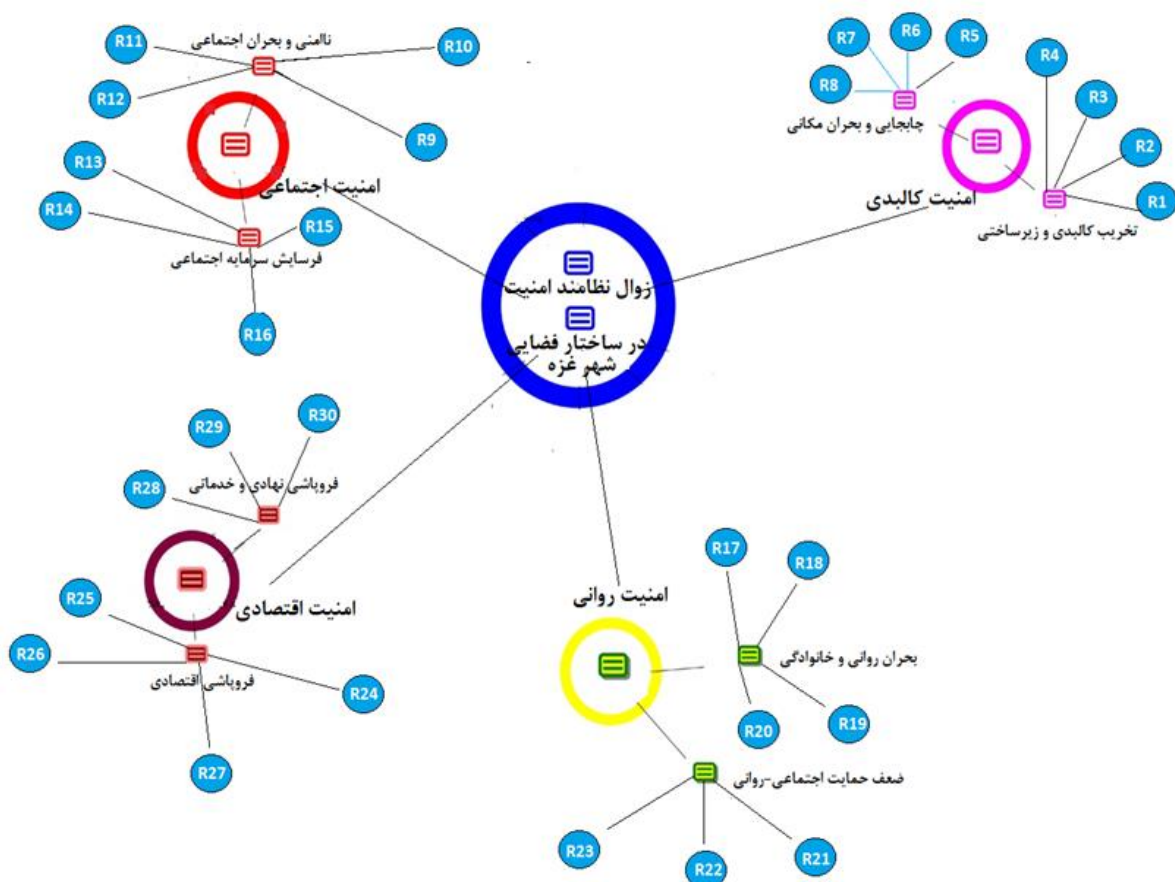
جدول ۳. کدگذاری گزینشی و نهایی

کد (گزینشی)	کد محوری	کد باز (نمونه‌ها با شناسه)
امنیت کالبدی	تخریب کالبدی و زیرساختی	R1: تخریب ساختمان‌ها، R2: آسیب به خدمات زیربنایی، R3: فضای مرده، R4: تخریب حمل‌ونقل
	جابجایی و بحران مکانی	R5: مهاجرت اجباری، R6: تمرکز جمعیت، R7: اختلال در سکونت، R8: فشرده‌گی فضایی
امنیت اجتماعی	ناامنی و بحران اجتماعی	R9: افزایش جرم، R10: دزدی و خشونت، R11: استقرار نظامی، R12: ضعف کنترل اجتماعی
	فرسایش سرمایه اجتماعی	R13: کاهش اعتماد، R14: قطع روابط همسایگی، R15: کاهش مشارکت، R16: انزوای اجتماعی
امنیت روانی	بحران روانی و خانوادگی	R17: اختلال استرس پس از سانحه، R18: خشونت خانگی، R19: اضطراب کودک، R20: افسردگی مزمن
	ضعف حمایت اجتماعی - روانی	R21: آسیب‌پذیری زنان، R22: ضعف خدمات روان‌شناختی، R23: تخریب روابط خانوادگی
امنیت اقتصادی	فروپاشی اقتصادی	R24: بیکاری، R25: نابودی بازار، R26: فقر، R27: اقتصاد مصرفی - کمکی
	فروپاشی نهادی و خدماتی	R28: تعطیلی مدارس، R29: تعطیلی مراکز درمانی، R30: قطع زنجیره خدمات عمومی

در بستر جنگ‌زده‌ی غزه، فضاهای شهری دیگر کارکردهای کلاسیک خود را به‌عنوان بستر تعاملات اجتماعی، پیوستار سکونتی، و ساختار فضا‌مند تولید و بازتولید اقتصادی از دست

داده‌اند و آنچه باقی مانده، پهنه‌ای آشفته، گسسته، و به شدت آسیب‌دیده است که در آن مرز میان فضا و ضدفضا به کلی محو شده است. از منظر امنیت کالبدی، زیرساخت‌های حیاتی شهر شامل شبکه‌های راه، پل‌ها، شبکه‌های فاضلاب، آب و برق، و همچنین فضاهای عمومی نظیر مدارس، مراکز بهداشت و خدمات اضطراری یا کاملاً تخریب شده‌اند یا فاقد قابلیت بهره‌برداری هستند. این اختلال زیرساختی نه تنها کارکرد عملکردی شهر را مختل کرده، بلکه ساختار فضایی آن را به شدت نامتوازن، ناهمگون و دچار فروپاشی سلسله‌مراتب فضایی کرده است؛ به گونه‌ای که تمرکز جمعیتی ناگزیر، انباشت‌پذیری آسیب‌پذیر و تضعیف نظم کالبدی به ترکیب غالب فضایی تبدیل شده‌اند. در این بستر، محله‌ها از ساختار متصل به ساختار منفک دگرگون شده و فضاهای عمومی—که در مفهوم شهرسازی بستر گفت‌وگو، تعامل و بازنمایی اجتماعی‌اند یا نابود شده‌اند یا به پناهگاه‌های اضطراری، کانون‌های نظامی، و یا نواحی خالی از حیات بدل گشته‌اند. تحلیل امنیت اجتماعی نیز نشان می‌دهد که جنگ نه تنها روابط اجتماعی را دچار گسست کرده، بلکه فضاهای شهری را از شبکه‌های کنش‌گری مدنی و مشارکت تهی ساخته است؛ حضور گروه‌های مسلح، فقدان نهادهای اجرایی، و افول حس تعلق به فضا، شهر را به مجموعه‌ای از نواحی بی‌هویت، منزوی و پرریسک تبدیل کرده که در آن نه قانون حکم‌فرماست و نه نظم اجتماعی. فرسایش سرمایه اجتماعی، کاهش اعتماد میان شهروندان، اختلال در روابط همسایگی، و ظهور روابط افقی شکننده، همگی در لایه‌های مختلف فضا قابل مشاهده‌اند. در بُعد امنیت روانی، شهر دیگر بستر آسایش روانی نیست، بلکه یک سازوکار ترومای جمعی است که در آن خاطره‌ی هر خیابان، محله یا میدان به واقعه‌ای دردناک، حمله‌ای نظامی، یا فقدان انسانی گره خورده است. اضطراب، استرس، افسردگی، و اختلالات روانی دیگر نه فقط در سطح فردی، بلکه به عنوان خصیصه‌ی جمعی در الگوی رفتاری ساکنان تثبیت شده و بر الگوی استفاده از فضا تأثیر گذاشته است. کاهش استفاده از فضاهای باز، انزوای خانوارها، و اختلال در حیات روزمره، شهر را به پوسته‌ای از سکون و اضطراب تبدیل کرده است که در آن تحرک فضایی محدود، تماس اجتماعی کاهش یافته، و امنیت ذهنی حذف شده است. از بعد امنیت اقتصادی، فضاهای شهری با فروپاشی کارکرد تولیدی، حذف بازارهای محلی، نابودی زیرساخت‌های معیشتی و اختلال در چرخه‌ی عرضه و تقاضا به نواحی منفعل اقتصادی تبدیل شده‌اند. بازارها یا به طور کامل تعطیل‌اند یا به شدت وابسته به کمک‌های خارجی و ساختارهای حمایتی برون‌زا شده‌اند.

بیکاری، کاهش درآمد، نبود نقدینگی، و فروپاشی زنجیره‌ی ارزش، باعث شده که بخش‌هایی از شهر به نواحی رکود مطلق بدل شوند، جایی که نه امکان سرمایه‌گذاری هست، نه چشم‌اندازی برای ترمیم. در چنین ساختاری، شهر نه تنها از درون فروپاشیده، بلکه از بیرون نیز منزوی شده است؛ فضا دیگر بستری برای زندگی نیست، بلکه صحنه‌ای است برای بقا، مقاومتی ناپایدار، و مدیریت اضطراری فرسایش. نتیجه آن که در غزه، فضاهای شهری دیگر نه محمل شهروندی، بلکه عرصه‌هایی از زوال، فراموشی و نایمندی ساختاری‌اند که در آن کارکردهای شهری، یکی پس از دیگری، نه فقط مختل بلکه بی‌معنا شده‌اند.

شکل ۳. مدل مفهومی تاثیر بحران جنگ در ناامنی فضاهای شهری غزه

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

با توجه به تجزیه و تحلیل‌های انجام شده در این مقاله، بحران جنگی در غزه اثرات و پیامدهای وسیعی در ایجاد ناامنی فضاهای شهری به وجود آورده است که به طور هم‌زمان ابعاد فیزیکی، اجتماعی، اقتصادی و روانی زندگی شهری را تحت تأثیر قرار داده است. تخریب گسترده زیرساخت‌ها، ناتوانی در تأمین خدمات عمومی، تضعیف ساختار اجتماعی و مشکلات شدید اقتصادی، همگی به افزایش ناامنی فضاهای شهری دامن زده و باعث ایجاد شکاف‌های عمیق اجتماعی و فیزیکی در این منطقه شده است. تخریب‌های شدید

زیرساخت‌ها، از جمله آسیب‌های به خانه‌ها، مدارس، بیمارستان‌ها و شبکه‌های حمل‌ونقل عمومی، موجب شده که مناطق مختلف غزه از نظر فیزیکی نابود شوند و مناطق زیادی به فضاهای مرده و غیرقابل استفاده تبدیل شوند. علاوه بر این، آسیب به زیرساخت‌های حیاتی مانند آب، برق، فاضلاب و مراکز بهداشتی باعث اختلالات جدی در خدمات شهری شده است که در نتیجه آن، سطح دسترسی به نیازهای اولیه مانند مسکن، بهداشت و آموزش به شدت کاهش یافته است. به تبع این شرایط، مشکلات اجتماعی مانند کاهش اعتماد عمومی، افزایش خشونت‌های خانگی، جرم و جنایت، همچنین افت همبستگی اجتماعی در سطوح مختلف به شدت مشهود است. این پدیده‌ها باعث تضعیف امنیت اجتماعی در این فضاها می‌شود و تلاش برای بازیابی احساس امنیت و پیوندهای اجتماعی را با چالش‌های جدی روبه‌رو می‌سازد.

در کنار این تأثیرات، بحران اقتصادی نیز به‌ویژه در زمینه بیکاری، کمبود منابع مالی برای بازسازی و دسترسی محدود به فرصت‌های اقتصادی برای افراد آسیب‌دیده از جنگ، به شدت معیشت مردم را تهدید می‌کند. علاوه بر این، جابه‌جایی‌های اجباری و مهاجرت‌های داخلی موجب افزایش تراکم جمعیت در برخی مناطق شده است و این خود به مشکلات جدیدی مانند کمبود مسکن و خدمات رفاهی دامن زده است. در نهایت، در کنار مشکلات فیزیکی و اقتصادی، نیاز به بازسازی ساختارهای اجتماعی و ارتقای تاب‌آوری جامعه در برابر بحران‌های آتی امری ضروری است. بازسازی تنها به تعمیر ساختمان‌ها و زیرساخت‌ها محدود نمی‌شود، بلکه باید به تقویت روابط اجتماعی، ایجاد فرصت‌های جدید برای آموزش و اشتغال و فراهم آوردن فضای مناسب برای مشارکت مردمی نیز توجه شود.

در ادامه به دستاوردهای علمی و نوآوری تحقیق در رشته شهرسازی از نظر بحران جنگی در فضاهای شهری غزه فلسطین پرداخته می‌شود. این مقاله چند دستاورد علمی و نوآوری مهم در زمینه شهرسازی دارد که می‌تواند برای توسعه نظریات و روش‌های طراحی شهری در مناطق بحران‌زده مفید واقع شود:

- بررسی دقیق و همه‌جانبه تأثیرات بحران جنگی بر فضاهای شهری

این مقاله به تحلیل جامع و دقیقی از تأثیرات بحران جنگ در غزه بر امنیت فضاهای شهری پرداخته است. با بررسی ابعاد مختلف این بحران (فیزیکی، اجتماعی، اقتصادی و

روانی)، این مطالعه به تفکیک نشان می‌دهد که چگونه جنگ می‌تواند تمام جنبه‌های طراحی و برنامه‌ریزی شهری را تحت تأثیر قرار دهد. این نوع تحلیل‌ها در علوم شهرسازی جدید که به دنبال بهبود تاب‌آوری و طراحی‌های مقاوم در برابر بحران هستند، اهمیت ویژه‌ای دارند.

- معرفی و تأکید بر مفهوم تاب‌آوری شهری

یکی از نوآوری‌های این مقاله، تأکید بر اهمیت «تاب‌آوری شهری» است. در شرایطی که بحران‌های جنگی و طبیعی به تهدیدات مداوم برای فضاهای شهری تبدیل شده‌اند، توانمندی در برابر این تهدیدات باید به‌عنوان یک اصل در طراحی شهری لحاظ شود. مقاله پیشنهاد می‌دهد که بازسازی و توسعه فضاهای شهری در غزه و دیگر مناطق مشابه باید با تمرکز بر تاب‌آوری صورت گیرد تا بتواند در برابر بحران‌های آینده مقاوم باشد.

پیشنهاد استراتژی‌های بازسازی بر اساس نیازهای اجتماعی و فرهنگی

این مقاله بر ضرورت طراحی فضاهای شهری مبتنی بر نیازهای اجتماعی و فرهنگی تأکید دارد. در بحران‌ها و جنگ‌ها، تنها تأمین نیازهای فیزیکی مردم کافی نیست بلکه بازسازی باید به‌گونه‌ای باشد که نیازهای روانی، اجتماعی و فرهنگی مردم را نیز برآورده کند. ایجاد فضاهای عمومی مناسب، بازسازی زیرساخت‌های فرهنگی و تأمین خدمات اجتماعی جزء این استراتژی‌ها محسوب می‌شوند.

استفاده از رویکردهای مشارکتی در بازسازی شهری

در بازسازی غزه، مهم است که مردم و جامعه محلی در فرآیند تصمیم‌گیری‌ها و بازسازی‌ها مشارکت داشته باشند. این نه تنها باعث تقویت حس مالکیت و مسئولیت‌پذیری می‌شود، بلکه باعث می‌شود که نیازهای واقعی مردم به‌طور دقیق‌تر شناسایی و برآورده شود.

تحلیل چالش‌های اجتماعی و اقتصادی در کنار چالش‌های فیزیکی

جنگ‌ها معمولاً تأثیرات گسترده‌ای بر زیرساخت‌ها و فضاهای فیزیکی دارند، اما تأثیرات اجتماعی و اقتصادی اغلب نادیده گرفته می‌شود. این مقاله با بررسی این ابعاد، مدل‌های جدیدی برای برنامه‌ریزی شهری پیشنهاد می‌کند که شامل بازسازی هم‌زمان زیرساخت‌ها، روابط اجتماعی و ظرفیت‌های اقتصادی است.

بنابراین، بحران جنگی غزه، چالش‌های عمده‌ای را در زمینه امنیت فضاهای شهری ایجاد کرده است که نیازمند رویکردهای نوین و جامع در شهرسازی است. این مقاله از طریق بررسی دقیق ابعاد مختلف این بحران، به نظریات و استراتژی‌های نوینی دست یافته است که می‌تواند به برنامه‌ریزی و طراحی شهری در مناطق بحران‌زده کمک کند. به‌ویژه با تأکید بر تاب‌آوری، مشارکت اجتماعی و نیازهای فرهنگی در فرآیند بازسازی، این مقاله می‌تواند مرجع مهمی برای پژوهشگران و برنامه‌ریزان شهری در این زمینه باشد.

برای مقابله با بحران ناامنی در فضاهای شهری غزه و بهبود شرایط، لازم است راهبردهایی جامع و سازگار با واقعیت‌های اجتماعی، اقتصادی و جغرافیایی این منطقه تدوین و اجرا شود. این راهبردها می‌توانند در چهار محور اصلی طراحی شوند:

- تقویت تاب‌آوری شهری و طراحی مقاوم در برابر بحران‌های آینده در غزه: یکی از اصلی‌ترین راهبردها برای بازسازی و مقابله با ناامنی در فضاهای شهری غزه، طراحی فضاهای مقاوم و مقاوم‌سازی زیرساخت‌هاست. در این زمینه، باید به طراحی فضاهایی توجه شود که نه تنها در برابر تهدیدات نظامی بلکه در برابر بحران‌های طبیعی نیز مقاوم باشند. برای مثال، استفاده از مصالح مقاوم در برابر حملات هوایی، ساخت ساختمان‌های ضد زلزله و بهبود سیستم‌های آبرسانی و برق‌رسانی به‌گونه‌ای که در شرایط بحران نیز کارآمد باشند، از اهمیت بالایی برخوردار است.

- پایدارسازی و بازسازی زیرساخت‌های اجتماعی و خدماتی در غزه: بازسازی زیرساخت‌ها و به‌ویژه زیرساخت‌های خدماتی مانند سیستم‌های بهداشتی، آموزشی، آب، برق و فاضلاب باید در اولویت قرار گیرد. این بازسازی باید به‌گونه‌ای باشد که علاوه بر بازسازی فیزیکی، قابلیت‌های اجتماعی و اقتصادی را نیز ارتقا دهد. توجه به فضاهای عمومی مانند پارک‌ها، میدان‌ها و مراکز فرهنگی که به‌عنوان کانون‌های اجتماعی عمل می‌کنند، می‌تواند به احیای روابط اجتماعی و احساس امنیت در میان مردم کمک کند. در این راستا، همکاری با سازمان‌های بین‌المللی و نهادهای غیردولتی برای تأمین منابع مالی و فنی، می‌تواند به تسریع روند بازسازی کمک کند.

- توجه به مشارکت اجتماعی و محلی در فرآیند بازسازی غزه: یکی از راهبردهای اساسی برای مقابله با ناامنی و بحران در غزه، توجه به مشارکت مردم و جامعه محلی در فرآیند تصمیم‌گیری و بازسازی است. طراحی و بازسازی فضاهای شهری

باید شامل مشاوره و همکاری نزدیک با ساکنان محلی باشد تا نیازهای واقعی و اولویتهای اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی آنها در نظر گرفته شود. این مشارکت علاوه بر کمک به بازسازی فضاهای شهری، باعث تقویت احساس مسئولیت، همبستگی اجتماعی و ایجاد حس مالکیت در میان مردم می‌شود.

- توسعه فرصت‌های اقتصادی و ارتقای شرایط معیشتی در غزه:

یکی از بزرگترین چالش‌ها در غزه بحران اقتصادی و بیکاری است. بنابراین، توسعه فرصت‌های اقتصادی از طریق ایجاد کارگاه‌های تولیدی کوچک، ترویج کارآفرینی و حمایت از کسب‌وکارهای محلی می‌تواند به تقویت اقتصاد محلی و کاهش فشارهای اقتصادی کمک کند. به علاوه، ایجاد برنامه‌های آموزشی و فنی برای ارتقای مهارت‌های نیروی کار می‌تواند بیکاری را کاهش دهد و بهبود شرایط معیشتی مردم را تسهیل کند. این برنامه‌ها باید به‌طور ویژه بر توانمندسازی زنان و جوانان متمرکز شوند تا این گروه‌های آسیب‌پذیر نیز بتوانند نقش مؤثری در بازسازی و توسعه اقتصادی داشته باشند.

در نهایت، برای غلبه بر بحران نامنی فضاهای شهری در غزه و ایجاد محیطی امن‌تر و پایدارتر، لازم است که این راهبردها در قالب برنامه‌های کوتاه‌مدت و بلندمدت به‌طور هم‌زمان اجرا شوند. استفاده از مدل‌های طراحی شهری مقاوم در برابر بحران، توجه به نیازهای اجتماعی و فرهنگی ساکنان، و ایجاد فرصت‌های اقتصادی و اجتماعی برای مردم غزه می‌تواند به بازسازی پایدار و ارتقای کیفیت زندگی شهری کمک کند. این رویکردها نه تنها به بهبود امنیت و کاهش آسیب‌های اجتماعی منجر می‌شود، بلکه موجب ارتقای تاب‌آوری جامعه در برابر بحران‌های آینده خواهد شد.

قدر دانی

از دفتر تحقیقات نظری آجا بابت پیگیری‌ها و هماهنگی‌های لازم جهت برگزاری جلسات خبرگی پژوهش حاضر و نیز کلیه اندیشمندان و پژوهشگرانی که در خلال تحقیق خالصانه دیدگاه‌ها و نقطه نظرات علمی و کارشناسی خود را ارائه نمودند بخصوص پروفیسور **هریکا**، تشکر و قدردانی می‌گردد.

منابع

- امینی، داوود. (۱۴۰۱). تحلیلی بر شاخص‌های تأثیرگذار در اجرای تاکتیک‌ها و راهبردهای جنگ شهری موصل (۲۰۱۴ - ۲۰۱۷م). علوم و فنون نظامی، ۱۸(۵۹)، ۱۴۰-۱۱۱. <https://doi.org/10.22034/qjmst.2022.533242.1555>
- جعفری، محمد. (۱۴۰۱). نقش سیستم‌های اطلاعاتی در مدیریت بحران‌های نظامی ناشی از جنگ (مطالعه موردی نزا). راهبرد دفاعی، ۲۰(۷۷)، ۹۹-۱۲۶. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.17351723.1401.20.77.4.0>
- زینالی عظیم، علی، جدیری عباسی، محمد، هنرجو، میترا، فتحی پور، رضا، علیزاده، امین و قلی پور، نازنین. (۱۴۰۳). عوامل مؤثر بر ایمنی فضاهای عمومی شهر تبریز. پژوهش‌های مدیریت انتظامی، ۱۹(۳)، ۲۴۳-۲۷۴. <https://www.doi.org/10.22034/pmsq.2024.1274554.1649>
- زینالی عظیم، علی. (۱۴۰۳). ارزیابی عوامل مؤثر در تأمین امنیت زنان با طراحی فضاهای شهری در سکونتگاه غیررسمی خلیل‌آباد تبریز. مطالعات میان‌رشته‌ای معماری ایران، ۳(۵)، ۹۳-۱۱۲. <https://doi.org/10.22133/isia.2024.474558.1090>
- زینالی عظیم، علی، زربخش، فرزاد و سلمانی، سمیه. (۱۴۰۳). سنجش رضایت کاربران از امنیت در فضاهای عمومی شهر تبریز (میدان ساعت تبریز). فصلنامه مطالعات و پژوهش‌های امنیت داخلی، ۲(۴)، ۱۱۴-۱۴۶. https://issrq.sndu.ac.ir/article_3432.html
- صالحی، جواد، محسنی، حسین. (۱۴۰۳). واکاوی عملکرد سازمان ملل متحد در جنگ فلسطین و رژیم صهیونیستی؛ غلبه قدرت یا حقوق. بحران پژوهی جهان اسلام، ۱۱(۴)، ۱۶۲-۱۴۲. <https://doi.org/10.27834/CSIW.2402.1369.4.35.7>
- صفوی، سید حمزه، محمدی، محمدرضا، و ثمودی، علیرضا. (۱۴۰۲). تحلیل بحران‌های امنیتی خاورمیانه در افق ۲۰۳۵. بحران پژوهی جهان اسلام، ۱۰(۳)، ۱۲۳-۱۴۵. <https://doi.org/10.27834/CSIW.2312.1320.3.30.6>
- عمو، ابراهیم، پورا احمد، احمد، و رجایی، سیدعباس. (۱۴۰۲). بررسی و تحلیل آسیب‌پذیری مناطق مسکونی با رویکرد پدافند غیرعامل - مطالعه موردی: شهر تبریز. اطلاعات جغرافیایی «سپهر»، ۳۲(۱۲۸)، ۹۹-۱۱۵. <https://doi.org/10.22131/sepehr.2023.1989047.2955>

- مصلی نژاد، عباس. (۱۴۰۳). بحران‌های منطقه‌ای، جنگ غزه و آینده سیاسی جهان اسلام. بحران پژوهی جهان اسلام، ۱۱(۲)، ۳۰-۵۳.
<https://doi.org/10.27834/CSIW.2403.1380.2.33.2>
- مهرنژاد، پیمان و خورسندی، محمد. (۱۳۹۹). ارائه الگوی شبکه ایمن معابر بر اساس اصول پدافند غیرعامل، در راستای ارتقای تابآوری شهر در برابر بحران‌های انسان ساخت مطالعه موردی: منطقه ۱۲ شهر تهران. مدیریت بحران، ۹(ویژه نامه پدافند غیرعامل)، ۳۵-۴۶.
https://www.joem.ir/article_241868.html?lang=fa
- Abudayya, A., Bruaset, G. T. F., Nyhus, H. B., Aburukba, R., & Tofthagen, R. (2023). **Consequences of war-related traumatic stress among Palestinian young people in the Gaza Strip: A scoping review.** *Mental Health & Prevention*, 32, 200305. <https://doi.org/10.1016/j.mhp.2023.200305>
- Abukashif, Y. (2019). **Urban development of conflict zones: The case of Gaza City.** *Open House International*, 44, 45-51. <https://doi.org/10.1108/OHI-02-2019-B0006>.
- Abukashif, Y. J. M. (2018). *Urban development in conflict zones: The case of Gaza City - Palestine* (Master's thesis). Eastern Mediterranean University, Gazimağusa, North Cyprus.
- Aldabbour, B., Abuabada, A., Lahlouh, A. (2024), **Psychological impacts of the Gaza war on Palestinian young adults: a cross-sectional study of depression, anxiety, stress, and PTSD symptoms.** *BMC Psychol* 12, 696. <https://doi.org/10.1186/s40359-024-02188-5>.
- Allah, K. (2023). **The economic consequences of the war in the 21st century at the regional and global levels.** *SHS Web of Conferences*, 160, 01005. <https://doi.org/10.1051/shsconf/202316001005>.
- Coaffee, J. (2021). *The War on Terror and the Normalisation of Urban Security* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429461620>.
- DCAF-Geneva Centre for Security Sector Governance. (2024). *Security and justice providers post-war in Gaza: Institutional shifts and emerging actors post-2023* (ISBN: 978-92-9222-769-2). DCAF -Geneva Centre for Security Sector Governance.
- Garcia-Cervantes, N. (2018). *The everyday effects of urban planning: exploring perceptions of violence, insecurity and urban space in two mexican cities.* PhD Thesis, Global Development Institute, University of Manchester.

- Garcia-Cervantes, N. (2021). **Violence and insecurity in urban space: an analytical approach based on the ecological framework for violence.** *Revista Geográfica de América Central*, 1(66), 25-58. <https://doi.org/10.15359/rgac.661.2>.
- Hajiyat, S. R. M., Kozlowski, M., & Abu Bakar, N. A. (2021). **The impact of physical environment on perceived safety of urban public space in Baghdad, Iraq.** *Alam Cipta*, 14(1), 46-57. https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=http://psasir.upm.edu.my/id/eprint/95470/1/20210701005004pruf_6_bab_5a_content_alam_cipta_jun_2021.pdf&ved=2ahUKewj3geOom4uPAxVqJxAIHcWJDxMQFnoECBcQAQ&usq=AOvVaw2EDWnWDjguPiT Nod3b0dgZ.
- Haugdal Jore, S., & Lid, S. (2024). **Securing cities in the global war on terrorism: The case of Oslo.** In *Global War on Terrorism - Revisited* (Working Title). Intech Open.: <http://dx.doi.org/10.5772/intechopen.1003921>.
- Kaldor, M. and Sassen, S. (2020), **Cities at war: global insecurity and urban resistance.** New York, Columbia University Press.
- Khudaykulova, M., He, Y., Khudaykulov, A., & Obrenovic, B. (2022). **Economic consequences and implications of the Ukraine-Russia war.** *The International Journal of Management Science and Business Administration*, 8(4), 44-52. <https://doi.org/10.18775/ijmsba.1849-5664-5419.2014.84.1005>.
- Korriku, B., & Tartaraj, A. (2023). **Economic effects of the war in Ukraine and recession** [version 3; peer review: 2 approved, 2 approved with reservations]. *F1000Research*, 12, 525. <https://doi.org/10.12688/f1000research.132365.3>.
- Laakkonen, S. (2020). **Urban resilience and warfare: How did the Second World War affect the urban environment?** *City and Environment Interactions*, 5, 100035. <https://doi.org/10.1016/j.cacint.2020.100035>
- Milton, S., Elkahlout, G., & Attallah, S. (2024). **Shrinking reconstruction space in the Gaza Strip: rebuilding after the 2021 and 2022 wars.** *Conflict, Security & Development*, 24(1), 49-78. <https://doi.org/10.1080/14678802.2024.2314034>.
- Mueller, H. and Tobias, J. (2016). **The cost of violence: Estimating the economic impact of conflict.** IGC Growth Brief Series 007. London: International Growth Centre. https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://www.theigc.org/sites/default/files/2016/12/IGCJ5023_Economi

[c_Cost_of_Conflict_Brief_2211_v7_WEB.pdf&ved=2ahUKEwjs6Y39hYqPAXU3_QIHHSnAN3kQFnoECBYQAAQ&usg=AOvVaw27KMWjeKZg8mElkOmCOcx-](#)

- OECD (2022), **Weathering Economic Storms in Central Asia: Initial Impacts of the War in Ukraine**, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/83348924-en>.
- Pilav, A. (2012). **Before the war, war, after the war: Urban imageries for urban resilience**. *International Journal of Disaster Risk Science*, 3(1), 23–37. <https://doi.org/10.1007/s13753-012-0004-4>.
- Priya, L. (2024). **Gaza Crisis and the Arabic Press: A Discourse Analysis**. *Contemporary Review of the Middle East*, 11(4), 492-510. <https://doi.org/10.1177/23477989241292150>
- Veronese G, Pepe A, Diab M, Abu Jamey Y, Kagee A. (2021), **Living under siege: resilience, hopelessness, and psychological distress among Palestinian students in the Gaza Strip**. *Glob Ment Health (Camb)*. 12; 8:e40. <https://doi.org/10.1017/gmh.2021.37>.
- Wang J, Long R, Chen H, Li Q. (2019), **Measuring the Psychological Security of Urban Residents: Construction and Validation of a New Scale**. *Front Psychol*. 25;10:2423. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.02423>.
- Zhang, L. (2019). **Urban planning as an extension of war planning: The case of Shenyang, China, 1898-1966**. *Journal of Contemporary Urban Affairs*, 3(1), 1–12. <https://doi.org/10.25034/ijcua.2018.4677>.